

Список використаних джерел:

1. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf
2. Імплементативне рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Implement_rish_Ukraine.pdf
3. Конвенція про статус біженців. 1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

Ключові слова: тимчасовий захист, біженці, міграція, вимушені мігранти, Європейський Союз.

Key words: temporary protection, refugees, migration, forced migrants, European Union.

ЧЕРНОБАЄВА АНАСТАСІЯ ДМИТРІВНА

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри цивільного права*

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КРАЇНАХ БАЛТІЇ І В УКРАЇНІ

Практичний інтерес розгляду проблеми правового регулювання договірних відносин сурогатного материнства в країнах Балтії і в Україні визначається принаймні двома обставинами. Першою виступає спільне радянське минуле цих країн. Незважаючи на те, що Україна зазнала більш глибокої трансформації під тиском радянської ідеології, ніж Литва, Латвія та Естонія, як науковий, так і практичний інтерес становить шлях, яким пішли вказані країни зі здобуттям незалежності у вирішенні піднятого питання і те, наскільки глибоко вони занурились у його вирішення. Другою обставиною виступає ідеологічна і географічна близькість зазначених країн. Підтримка, яку надають країни Балтії Україні, особливо у складних умовах незаконної і неспровокованої збройної агресії Росії проти України, а також відносно невелика відстань між Україною і країнами Балтії, лише зміцнює зв'язки між державами і створює підґрунтя для вступу їх громадян, зокрема у договірні відносини сурогатного материнства.

1. Регулювання договірних відносин сурогатного материнства у Литовській Республіці

Першим нормативно-правовим актом, присвяченому цьому питанню, став наказ Міністерства охорони здоров'я Литовської Республіки від 24 травня 1999 року № 248 «Про штучне запліднення». Його положеннями дозволялось обмежене використання допоміжних репродуктивних технологій. Зокрема, скористатись відповідними послугами могли

лише заміжні жінки, а біологічний матеріал для запліднення міг надавати лише чоловік.

У ході складання Цивільного кодексу Литовської Республіки 2000 року обговорювалось питання легалізації на рівні цього нормативно-правового акту можливості запліднення яйцеклітини жінки гаметами чоловіка з яким вона не перебуває у подружніх відносинах, проте етичні тренди, що були поширені у суспільстві, значний вплив на яке здійснювало католицьке вчення, сприяли відмові від реалізації цього задуму. Навіть вироблена «стримана» версія відповідних правил не була підтримана Парламентом [1, с. 119–123].

Результатом подальшої законотворчої роботи стало прийняття у 2016 році Закону «Про допоміжне запліднення». Статтею 11 цього Закону встановлюється, що правочини, за якими одна жінка зобов'язується зачати, виносити і народити дитину іншій особі чи особам шляхом відмови від своїх материнських прав на дитину, яка народилася (сурогатне материнство), є нікчемними [2].

2. Регулювання договірних відносин сурогатного материнства у Латвійській Республіці

Нормативний підхід до використання сурогатного материнства як однієї з репродуктивних методик, що отримав закріплення у межах правової системи Латвійської Республіки, є досить неоднозначним. Зокрема, з 1 липня 2002 року на території Латвії діє Закон «Про сексуальне і репродуктивне здоров'я».

Закон у цілому регулює порядок використання допоміжних репродуктивних технологій (статті 12–20), однак пунктом 4 частини першої статті 15 встановлюється заборона використання донорських гамет або ембріонів з комерційною метою [3].

Латвійські вчені, зокрема Р. Прікуле, висловлюють цілком обґрунтований сумнів з приводу можливості вважати використання методики сурогатного материнства як такої, що пов'язана з комерційним використанням ембріона [4, с. 229–230]. Очевидним залишається той факт, що для сурогатної «замінної» матері, за загальним правилом, принаймні на початковому етапі розвитку відповідних правовідносин не становить інтерес набуття прав щодо ембріона. Як правило, її цікавить, зокрема винагорода за виношування і народження дитини, на противагу випадкам, коли незаміжня жінка придбаває гамету чоловіка для власного запліднення і, які, власне, у такому разі більше пов'язані з «комерційним використанням».

Своєю чергою вчені правники трактують окреслений підхід як заборону [4, с. 230–231].

3. Регулювання договірних відносин сурогатного материнства в Естонській Республіці

Відносини, пов'язані з використанням допоміжних репродуктивних технологій, що складаються на території Естонії, регулюються положеннями Закону Естонської Республіки «Про штучне запліднення і захист ембріонів». Закон, зокрема визначає порядок перенесення ембріона, створеного з чужорідної яйцеклітини, жінці (стаття 23).

Однак, по-перше, використання такої методики допускається як крайній випадок, тобто коли запліднення жінки іншим способом є неможливим (частина перша статті 23). По-друге, донор повинен надати згоду на запліднення (частина друга статті 23). По-третє, батьком дитини вважатиметься чоловік, який надав згоду на запліднення жінки (стаття 24), а матір'ю – жінка, яка народила дитину (стаття 24).

При цьому статтею 11 зазначеного Закону встановлено заборону посередництва у штучному заплідненні жінки поза системою охороною здоров'я й визначено недійсність будь-яких правочинів, вчинених за такого посередництва [5].

Водночас, що важливо, стаття 120-1 Кримінального кодексу Естонської Республіки встановлює кримінальну відповідальність за передачу чужої яйцеклітини або отриманого з неї ембріона жінці з порушенням Закону «Про штучне запліднення і захист ембріонів», а також за приватне посередництво стосовно чужої яйцеклітини чи отриманого з неї ембріона [6].

Таким чином, використання репродуктивної методики сурогатного материнства в Естонії нівелюється специфікою встановлення юридичного зв'язку між дитиною і жінкою, яка її народила, а також встановленням кримінальної відповідальності за недотримання вимог спеціального законодавства.

4. Регулювання договірних відносин сурогатного материнства в Україні

В Україні відсутній спеціальний законодавчий акт, який би регулював договірні відносини сурогатного материнства. Наразі ці питання виступають предметом правового регулювання Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09 вересня 2013 року № 787, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 02 жовтня 2013 року за № 1697/24229.

Однак у цілому як положення чинного законодавства України, так і тенденція розвитку нормативно-правового підходу до регулювання відносин сурогатного материнства в Україні базується на дозволі використання цієї репродуктивної методики і створення належних гарантій забезпечення суб'єктивних цивільних прав та інтересів учасників відповідних відносин.

Стосовно ж наведеного вище Порядку слід зазначити, що лише у завершальному пункті 6.11 розділу VI «Сурогатне (замінне) материнство» визначається необхідність подачі, зокрема нотаріально посвідченої копії письмового спільного договору, укладеного між сурогатною матір'ю та жінкою (чоловіком) або подружжям як необхідної умови для застосування сурогатного материнства [7].

При цьому положення Порядку не встановлюють жодних вимог до змісту такого договору.

В умовах загальнодозвільного типу правового регулювання цивільних відносин окреслені вище обставини створюють ситуацію, що найбільш сприяє використанню договору як інструмента регулювання

відповідних відносин, а тому і розкриття усього обсягу принципу свободи договору.

Підводячи підсумок під викладеним вище слід констатувати, що навіть при схожих вихідних умовах розвитку суспільства і законодавства різних країн по ходу розвитку суспільних відносин, можуть сформуватись різні, а іноді і протилежні підходи до регулювання певного виду відносин.

Заборона сурогатного материнства у Литовській Республіці, Латвійській Республіці, Естонській Республіці і водночас дозвіл на його використання в Україні, з урахуванням відносної географічної близькості цих країн, створює умови для розвитку в Україні «репродуктивного туризму» для громадян країн Балтії. Однак, у той же час з цим же постають проблеми колізійного регулювання відповідних відносин, а також правового статусу народженої дитини, законні інтереси якої підлягають обов'язковій охороні.

Водночас це питання повинно стати предметом окремої уваги.

Список використаних джерел:

1. Mikelēnas V. and Mikelēnaitē R. Is the Battle Over? The New Lithuanian Law on Assisted Reproduction. *Russian Law Journal*. 2018. № 6 (1). P. 119–132.
2. Pagalbinio apvaisinimo: Įstatymas Lietuvos Respublikos 14.09.2016 Nr. XII-2608. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f31c44c27bd711e6a0f68fd135e6f40c> (prieigos data: 27.03.2022).
3. Seksuālās un reproduktīvās veselība: Valsts Likums 31.01.2002. URL: <https://likumi.lv/ta/id/58982-seksualas-un-reproduktivas-veselibas-likums> (iesniegšanas datums: 28.03.2022).
4. Prikule R. Surogātmaternitātes izpratne un tās vēsturiskā rašanās. *Indivīds. Sabiedrība. Valsts: starptautiskās studentu un docētāju zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums*. (Rēzekne, 18.-19.maijs. 2018). Rēzekne : Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2019. Lpp. 227–232.
5. Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse: Eesti Seadus 11.06.1997. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KVEKS> (taotluse esitamise kuupäev: 28.03.2022).
6. Kriminaalkoodeks: Eesti Seadus 07.05.1992 URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184289> (taotluse esitamise kuupäev: 28.03.2022).
7. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 р. № 787, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 02.10.2013 р. за № 1697/24229. *Офіц. вісн. України*. 2013. № 82. Ст. 3064 (зі змінами).

Ключові слова: репродукція (відтворення), репродуктивні права, допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, договір сурогатного материнства.

Key words: reproduction, reproductive rights, assisted reproductive technologies, surrogacy, surrogacy contract.